

Róka Gedeon, az amatőrmozgalom „szürke eminenciása”

Arról, hogy miért született meg ez a cikk

Róka Gedeon nevével először valamelyik régi Csillagászati évkönyvben találkoztam pár évvel ezelőtt. Írása az akkori pártállami rendszer hivatalos világnézeti-ideológiai frázisaitól „pufogott”, azonban csillagászati értelemben igencsak érdekes volt. A későbbiek során már tudatosan kerestem műveit és a fellelhető életrajzi adatokat – érdekelni kezdett az ember, aki az íráskok mögött rejtőzik. Ez az érdeklődés most a kedves olvasó szeme láttára ölt testet ezen cikk keretében. Abban, hogy mindez szakszerűbben és tartalmasabban fogalmazódjon meg, nagy szerepe volt *Bartha Lajosnak*, akinek ezúton is köszönöm a tőle megszokott segítőkészséget.

A Műkedvelő Csillagászati Alosztály

Hazánk második amatőrcsillagász szerveződése 1944-ben, a második világháború poklában formálódott. A legelső, a Stella még a 20-as évek elején született, azonban gazdasági nehézségek miatt a 30-as években megszűnt, és 1938-ban csak a Királyi Magyar Természettudományi Társulat (TTT) keretében sikerült újjászervezni. Az 1944-ben alakult szerveződés szintén a Társulat keretén belül, a Csillagászati Szakosztály oldalvén evezve jött létre – immáron hivatalosan is a csillagászati ismeretterjesztést és amatőrcsillagászatot szolgálva. A Műkedvelő Csillagászati Alosztály *Kulin Györgynek*, a magyar amatőrmozgalom atyjának vezérletével bontott zászlót. A szervezet születésénél egy kiskunsági amatőrcsillagász is bábáskodott: *vitéz Imreh Géza* hartai patikus (ő a későbbi MCSE-nek is a kezdetektől tagja volt).

Az Alosztály életében Róka Gedeon már aktív szerepet játszott. Az 1944 áprilisában megjelent *Csillagok Világában*, a szervezet folyóiratának legelső számában megtalálhatjuk az „előfizetők és adományozó pártfogók” között, sőt egy cikkel is megörvendeztette az akkori olvasókat. „A legegyszerűbb távcső” című írás a *Kulin-féle A távcső világa* legelső, 1941-es kiadásában szereplő olcsó és bárki által könnyen elkészíthető Kepler-távcsőről értekezik.

Róka életének első időszaka – a világháború előtti korszak

Róka Gedeon 1906. május 7-én Budapesten, *Róka Pál* táncitanár fiaként született. Három éves korában bekövetkezett gyermekbénulásának következménye egy életen át elkísérte: járógép nélkül nem tudott mozogni. Édesanyja odaadó gondoskodásának volt köszönhető, hogy ennek ellenére teljes életet élhetett. Fizika-kémia szakos középiskolai tanárként végzett a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen 1929-ben. Fizikusként, majd tanárként szeretett volna elhelyezkedni, azonban betegsége miatt rendszeresen elutasították. Alkalmi munkákat vállalt, majd a Kultuszminisztérium Óvoda Osztály Számvevőségének tisztviselőjeként dolgozott. 1930-ban nősült meg – felesége egykori egyetemista társnője, *Kirschner Anna* volt –, de gyermekük nem született.

Az „ős-MCSE”

A világháború végül elsodorta az Alosztályt, és a Csillagok Világa is megszűnt három szám után. 1945 után az Óvodai Osztály, és így Róka is átkerült a Népjóléti Minisztériumba, ahol a fogalmazási karon dolgozott, melynek később helyettes vezetője lett. Ekkoriban újra szerveződni kezdett a hazai amatőrtársadalom. Ennek eredményeként 1946. november 11-én – ismételten Kulin György vezetésével – megszületett a számunkra olyannyira kedves Magyar Csillagászati Egyesület, az „ős-MCSE”. Róka a szervezet egyik vezetőjeként lépett újra a színre. A nagyszámú megalakult szakcsoport közül – néhány csak névleg létezett – a „Rádiókutató Szakosztály” egyik vezetője lett, és az alapszabály értelmében ez egyben alelnöki funkciót is jelentett számára. Aktív észlelőmunkát is végzett: a naptevékenység és a rádióvéiteli zavarok összefüggését vizsgálta.

Az MCSE lapja, a hagyományt folytatva, a keresztségben szintén a Csillagok Világa elnevezést kapta. Első száma 1946-ban jelent meg (1947-es Évkönyv), de rendszeresen, folyóiratszerűen csak 1948-tól indult. Ha fellapozzuk ezeket a sárguló folyóiratokat, tapasztalhatjuk, hogy a mai amatőr megfigyelőmunka (változóészlelés, meteorozás stb.) elmélete és gyakorlata nem az elmúlt évek, de még csak nem is a hazai aranykornak tekintett 60-as és 70-es évek terméke: már itt találkozhatunk vele. Házilag készített távcsövek, lelkes észlelők – és fénygörbék, grafikonok, leírások. A lap szinte valamennyi számában találkozhatunk Róka Gedeon írásaival. Ezek egyrészt az általa is vezetett szakosztályi területhez kapcsolódnak (lásd például a Rádió, Radar, Rakéta c. különszámot), valamint számos egyéb, kiváló ismeretterjesztő cikk fűződik a nevéhez.

Az Uránia Csillagvizsgáló, az egyesületi élet és a távcsöves bemutatások központja 1947-ben nyílt meg. Az akkori kultuszminiszter közbenjárására az állam adományozta a Sánc utcai telket a csillagászati ismeretterjesztés segítése céljából, a műszereket pedig a Csillagászati Kutatóintézet bocsátotta rendelkezésre (amint egy nemrégiben napvilágra került szerződésből kiderül, az MCSE 5000 Ft-ot fizetett a Heyde-refraktorért). A helyreállítás és berendezés azonban a lelkes tagságnak és a komoly támogatóknak (nagyvállalatok, bankok) volt köszönhető.

A csillagászat „sztálini modellje”

1949 nemcsak a politikában, de magyar amatőrmozgalomban is a „fordulat éve” volt. Az addig mintaszerűen működő Egyesület – de az ország majd’ minden civil szerveződése – a politika harc áldozatává vált, és beolvadt a TTT-be. Ebben Rókanak dicsőtelen főszerep jutott. 1945-ben már annak a Kommunisták Pártjának a tagja volt, amely később a Szociáldemokrata Párt bekebelezése révén Magyar Dolgozók Pártja néven folytatta a szovjet birodalmi érdekek nemtelen szolgálatát, és amely a 40-es évek végére totális diktatúrát szült. Róka kommunista elkötelezettsége és ezáltal befolyásolhatósága volt az oka annak, hogy *Mariska Zoltán*, a Társulat vezetője őt, és nem az Egyesület elnökét vagy ügyvezetőjét kereste meg a központi helyről érkezett beolvadási tervvel. A Csillagok Világa utolsó, április-májusi száma a beolvadást kiemelő közgyűlési beszámolójában részletesen leírja az előzményeket is. Ebből kiderül, hogy a januári megbeszélésen súlyos kifogásokat emeltek az Egyesület munkája, lapja és bizonyos vezetői ellen, és ultimátumszerűen elhangzott: vagy beolvadnak a Társulat Csillagászati Szakosztályába, vagy fel kell oszlatni a szervezetet! Ezt követő-

en az MCSE és a TTT között a fúziót előkészítő egyeztetések sora zajlott – az erre felhatalmazott négytagú (majd Kulinnal kiegészülve ötfőnyi) bizottságban természetesen Róka is benne volt. Az 1949. április 9-ei közgyűlés végül „meglepő” módon, ki mondta a fúziót. A teljes beolvadás időpontjáig egy Intézőbizottság jött létre, többek között Róka és Kulin tagságával.

A fúzió ürügyén a legnagyobb csapást az Egyesület alapjaira, a vidéki helyi csoportokra mérték. Baján, Keszthelyen és Bátaszéken például közvetlenül a Belügyminisztérium utasítására kellett személyi változtatásokat végrehajtani. Azt, hogy milyen neveléses és mondvascsinált indokok szolgáltak magyarázatul a leváltásokra, jól példázza *Szakács Lászlónak*, a mai Kiskun Csoport tiszteletbeli vezetőjének visszaemlékezése. Szakács 1947. augusztus 2-án lett az Egyesület tagja, és ezt követően Soltvadkerten helyi csoport létrehozásán fáradozott (az akkori minimum létszám 20 fő volt) – az időzítés azonban már nem volt szerencsés. „Többször tartottam csillagászati és természettudományi, meteorológiai előadást. Egy marxista ünnepélyen (az apósom háza előtt) karomon ülő kisfiam sírva fakadt, és bementem a házukba... és másnap a Kossuth-szobor melletti szónoki emelvényen egy plakát jelent meg, hogy egy csillagnéző már 20 tagot toborzott a Csillagászati Egyesületbe.” Természetesen ez utóbbi nem valami baráti figyelemfelhívás volt a hatóságok részéről az érdeklődők részére...

Róka vezető pozícióban

Az MCSE TTT-be történő beolvadása után Kulin egy rövid ideig még ellátta az Uránia gondnoki posztját, de hamarosan – többek között *Ponori Thewrewk Aurél* egykori alelnökkel – eltávolították a hazai amatőrmozgalomból. Ezzel párhuzamosan Róka Gedeon minisztériumi állásából a Társulathoz került, és a Csillagászati Szakosztály titkáráként az ismeretterjesztő munka és amatőr csillagászmozgalom első számú vezetője lett. A sztálinista diktatúra árnyékában, a politika által diktált keretek között azonban Róka sokat tett a mozgalom érdekében.

A budapesti minta nyomán létrejött az Uránia bemutató csillagvizsgálók országos hálózata, illetve csillagász szakkörök tucatjai. A hatalom azonban az önállóan dolgozó, saját távcsővel észlelő amatőröket nem nézte jó szemmel. A kiskunsági régióban Kalocsán, az egykori Haynald Obszervatórium 1950-es államosítása után jött létre bemutató csillagvizsgáló. *Angehrn Tivadart*, a jezsuita csillagászt – aki *Fényi Gyulát* követően 1913-tól 1948-ig irányította az intézményt – az ÁVH letartóztatta, és csak a svájci nagykövet közbenjárására távozhatott külföldre. Utódját, a szintén jezsuita *Tibor Mátyást* 1950-től mindenféle csillagászati munkától eltiltották. A TTT irányításával 1951-től *Majoros Zoltán* tanár és *Ferenc Gábor* ipari tanuló kezdte meg a rendszeres észleléseket és bemutatókat.

Róka feladata volt a csillagászati előadások szervezése, előkészítése és az előadók oktatása. Az 1954-ben „rehabilitált” Kulinnal két évtizeden át személyesen is járta az országot, és előadások tucatjait tartotta. A József Attila Szabadegyetemnek és a Pártfőiskolának is rendszeres előadója volt. Az alap- és középfokú szakkörvezetői tanfolyamokat és a vizsgákat szintén Róka szervezte, valamint útjára indította az évről évre megrendezésre kerülő Csillagászati Hét rendezvénysorozatot, eközben pedig a budapesti Uránia műhelyében százával készültek azok a távcsőtükörök és alkatrészek, amelyek a megnövekedett országos érdeklődést voltak hivatva kielégíteni.

Fontos megemlékeznünk Róka Gedeon szerzői-szerkesztői munkásságáról is. Számos saját könyve (A világegyetem megismerésének útjai és tévútjai, A csillagászat és mindennapi életünk stb.) jelent meg, illetve jó néhánynek társszerzője volt. 1952-től szerkesztette a Csillagászati évkönyvet; az 1966-ban indult Föld és Ég, valamint a Világosság című „materialista világnézeti lap” szerkesztő bizottsági tagja volt; de a Gondolat Kiadó Természettudományi Szerkesztőségét is vezette egy ideig. Számos cikke jelent meg az Élet és Tudomány és a Természet Világa című lapokban, és az Új Magyar Lexikon és a Természettudományi Lexikon címszavaiból sokat ő írt. A Rádiólexikon című műsornak állandó munkatársa volt, de egyedi előadásai is többször elhangzottak az éterben.

A TIT és átalakulásai – a CSBK-mozgalom

A TIT eközben több név- és szervezeti változáson ment át. Az 50-es évek elejétől Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat (TTIT), majd Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) néven működött. A Csillagászati Szakosztály pedig az úrkorszak kezdetétől Csillagászati és Űrkutatási Szakosztály elnevezéssel vezette munkáját – az irányítás azonban mindvégig Róka kezében maradt.

1963–64-ben azonban egy igen ígéretes új szervezeti forma is létrejött – egy igazi amatőr-szerveződés bontott szárnyat. A Magyarországi Amatőr-csillagászok I. Országos Találkozójának javaslatai alapján, de ténylegesen csak az 1964-es II. Országos Találkozón, létrejött a Csillagászat Baráti Köre, a CSBK. A TIT-hez ezer szállal kapcsolódó, de bizonyos függetlenséget azért élvező mozgalom létrejöttét Róka eleinte nem támogatta, azonban végül annak egyik vezetőségi tagja lett (az ügyvezető elnök Kulin György, a szervezet titkára pedig Bartha Lajos volt). Az CSBK az amatőrmozgalomban résztvevők létszámának további expanzióját jelentette. A 70-es évek közepe tájékán a kiadott tagkönyvek sorszáma kis híján elérte 15 000-et (!) – a magyar amatőr-csillagászat eljutott a csúcspontra. Nagy műszerekkel felszerelt bemutató csillagvizsgálók, jól működő szakkörök sora és tükröket csiszoló, észlelő amatőrök ezrei országosra szerte.

Ha fellapozzuk a Csillagászati évkönyvek ebben az időszakban megjelent számait, akkor meggyőződhetünk róla, hogy térségünk sem maradt ki ebből a pezsgő amatőr-életből. A Kiskunság számos településén zajlottak előadások, rendezvények, távcsöves bemutatások évről évre. Az egykori CSBK-tagsággal ma is élő kapcsolata van a Kiskun Csoportnak: *Járdi Mihály* – aki már a 70-es években csatlakozott a Baráti Körhöz – fülöpszállási számítástechnikai szakember igen aktív, alapító tagja a jelenkor sikeres amatőrközösségének.

Nekrológ és befejezés

Róka Gedeon – Kulin György mellett – élete végéig vezéregyénisége maradt az amatőrmozgalomnak. 1974. október 5-e után azonban soha többé nem parkolt a háromkerékű, vászonborítású Velorex autó a Sánc utcában, és új lakó költözött az Urániabeli „Róka-lyukba”, a híres dolgozószobába: Róka bácsit álmában érte a szívbénelulás V. kerületi, Zrínyi utcai otthonában. Hamvait a Kerepesi Temetőben helyezték örök nyugalomra.

Remélem, hogy ezen írás révén a mai amatörgeneráció azon tagjai is megismerték Róka Gedeon nevét és munkásságát, akik idáig nem találkoztak műveivel vagy vele foglalkozó cikkekkkel. Bár politikai szerepvállalása a diktatórikus kommunista eszmék szolgálatát jelentette, az utókor a magyar csillagászatért végzett áldozatos munkát nem felejtette – a Nemzetközi Csillagászati Unió a Kulin György által 1938-ban felfedezett, 2058. sorszámú kisbolygót róla nevezte el.

REZSABEK NÁNDOR

MCSE 2002

A korábbi évek gyakorlatához hasonlóan már októberi számunkkal kiküldjük a jövő évi tagdíj postai befizetésére szolgáló csekkeket. Kérjük tagjainkat, minél előbb fizessék be a pártoló tagdíjat, ezzel is megkönnyítve a nyilvántartás munkálatait és 2002-re szóló Évkönyvünk gördülékeny postázását.

A **rendes tagdíj összege 2002-re 4000 Ft. Tagjaink illetménye a Meteor 2002-es évfolyama és a Meteor csillagászati évkönyv 2002 c. kötet.** Nem tagok számára a Meteor 2002-es évfolyamának előfizetési díja 4256 Ft, a Meteor csillagászati évkönyvé 1700 Ft.

Határon túli tagjaink számára a tagdíjak és az előfizetési díjak összege az alábbiak szerint alakul: a szomszédos országok amatőrcsillagászai számára a magas postaköltségek miatt a tagdíj összege 5000 Ft (a postaköltségek egy részét így is átvállalja az MCSE). **A Magyarországgal nem határos országokban** élő tagjaink számára a postázás többletköltségét nem tudjuk átvállalni, számukra a pártoló tagdíj összege 2002-re 7000 Ft.

Budapestiek személyesen is rendezhetik tagdíjukat a Polaris Csillagvizsgálóban a keddi ügyeleteken (18–22 ó. között), vagy bemutatási napokon (csütörtök és szombat 18 órától).

MCSE